

STEVEN WILLIS, RICHARD HINGLEY, ROMAN FINDS: CONTEXT AND THEORY, *Proceedings of a Conference Held at the University of Durham, July 2002, Oxbow Books, Oxford, 2007., 243 str.*

Knjiga predstavlja zbornik priopćenja iznesenih na znanstvenom skupu održanom 2002. u Centru za studije o rimskoj kulturi pri Sveučilištu u Durhamu (Durham Centre for Roman Cultural Studies). Arheološka škola u Durhamu jedan je od predvodnika postprocesualizma u rimskoj arheologiji, što se najbolje vidi u izdanjima TRAC-a (Proceedings of Theoretical Roman Archaeologist Congress).

Radovi objavljeni u knjizi S. Willisa i R. Hingleyja usredotočeni su na razvoj teorijske i metodološke podloge za područje obrade rimskih nalaza. Iako pojam *nalazi* u hrvatskom jeziku ima drukčiji prizvuk, u engleskome riječ *finds* označava sve pokretne predmete nađene prilikom arheološkog iskopavanja. Hrvatski arheološki jezik ne poznaje riječ koja bi jasno obuhvatila keramičko i stakleno posuđe te razne uporabne predmete (tzv. *instrumentum*), pa ću stoga, radi jasnijeg izražavanja, dalje u tekstu koristiti pojmove *pokretna građa* i *pokretni nalazi*.

Kao što se vidi iz naslova, okosnica ovog zbornika jest odnos između nalaza i konteksta u kojem su oni nađeni. Različiti autori kontekst doživljavaju na različit način. Dok jedni kontekstom smatraju stratigrafsku jedinicu ili nalazište na kojem su predmeti nađeni, drugi su pri obradi nalaza u obzir uzimali društveni i povijesni kontekst u kojemu su ti predmeti bili izrađeni i korišteni. Bez obzira na razumijevanje toga pojma, svi autori slažu se u tome da je (barem u Britaniji) prevladano vrijeme kada je cilj obrade pokretne građe bio sastavljanje tipoloških i kronoloških tablica. Svi objavljeni radovi polaze od stava da je struka dosegla razinu na kojoj se arheološki nalazi moraju koristiti kao sredstvo za proučavanje širih društvenih tema. Tragom takvog razmišljanja prilozi u ovome zborniku usredotočeni su na razvoj novih metoda koje se ne temelje na prirodno-znanstvenim analizama, već na kvantitativnoj i statističkoj metodi.

Prvi dio zbornika sastoji se od četiri uvodna članka u kojima su predstavljeni dosadašnji dosezi u obradi nalaza, ali i problemi s kojima se susreću stručnjaci za pokretnu građu. Može se reći da su to dijelom i programatski radovi, odnosno politični članci koji zagovaraju neke administrativne i strukturalne promjene u organizaciji rimske provincijalne arheologije u Ujedinjenom Kraljevstvu.

Prvi rad, *Roman Finds: Context and Theory* (str. 2-17), napisali su urednici zbornika Steven Willis i Richard Hingley i u njemu dali sumarni pregled dosadašnje razine stručnog i znanstvenog pristupa obradi pokretnih nalaza. Na više mjesta u zborniku govori se o problemu smanjivanja zanimanja za proučavanje pokretnih nalaza; tako je Ellen Swift u radu *Small Objects, Small Questions? Perceptions of Finds Research in the Academic Community* (str. 18-28) statistički obradila podatke o arheolozima koji se na

području Ujedinjenog Kraljevstva bave ovom temom. Autorica je došla do egzakt-nih podataka o padu zanimanja za ovu poddisciplinu, na temelju čega raspravlja o budućnosti usmjerenja prema obradi pokretnih nalaza.

Catherine Johns napisala je esej *The Last Chance* (str. 29-34) u kojemu promišlja budućnost istraživanja rimskih pokretnih nalaza. Posebno je zanimljiv prijedlog o uključivanju arheologa-amatera (opremljenih detektorima metala) u buduća istraživanja, kao i prijedlog da se u akademsku zajednicu što više uključuju arheolozi iz lokalnih muzeja. Nick Cooper autor je opsežnog rada *Promoting the study of finds in Roman Britain: democracy, integration and dissemination practice and methodologies for the future* (str. 35-53) u kojem je predstavio dosadašnje odnose između arheologa i lokalne zajednice. On daje čitav niz prijedloga u kojem bi se smjeru ta suradnja trebala razvijati, odnosno na koji bi se način u buduća istraživanja mogli uključiti i arheolozi-amateri i sustav obrazovanja.

Iako urednici navode da članke nije bilo moguće jasno grupirati po temama, radovi su podijeljeni u dvije skupine. U poglavlju *Method and Theory* prikupljeni su članci koji bi trebali biti usredotočeni na raspravu o teoriji i metodama, dok bi oni iz poglavlja *Applications of Method and Theory* trebali govoriti o primjeni novih metoda i tehnika, s konkretnim primjerima. No, preklapanja tema i pojedinih članaka iz drugog i trećeg dijela knjige više su pravilo nego iznimka, zbog čega tu podjelu treba zanemariti.

Hilary Cool u radu *Telling stories about Brougham, or the importance of the specialist report* (str. 54-58) iznosi iskustva koja su rezultat rada na obradi građe iz grobova, četrdeset godina nakon obavljenih iskopavanja. Autorica je u svome eseju prikazala da se čak i pri obradi starijih istraživanja, ukoliko u njoj sudjeluju stručnjaci za pojedine vrste nalaza, može iščitati velika količina podataka o načinu pokapanja, o demografiji, pa i o kasnijem pljačkanju grobova.

Nina Crummy je u radu *Six Honest Serving Men: a Basic Methodology for the Study of Small Finds* (str. 59-66) iznijela shemu koja bi, po njenom mišljenju, trebala biti temelj svake obrade pokretne građe. Članak je izvrstan uvod u ovu problematiku za arheologe koji nemaju iskustva u obradi pokretne građe.

Developing Methodology for Inter-provincial Comparison of Pottery Assemblages (str. 67-76) autora Robina Symondsa i Iana Haynesa daje uvid u metode i tehnike koje se u Britaniji koriste pri obradi keramike. „Britanski sustav“ (razrađen u Muzeju Londona) najbolje je razrađeni sustav za obradu rimske keramike, a autori su pokazali da je s različitim uspjehom primijenjen i izvan Britanije. U prilogu donose iskustva iz Akvitanije i Baskije te iz rada britanskih arheologa na rumunjskom lokalitetu Alba Iulia. Rad *Mine's Bigger Than Yours: Comparing Values of Late Roman Hoards* (str. 77-85), u kojemu autor raspravlja o mogućnostima određivanja materijalne i simboličke vrijednosti ostava zlatnog i srebrnog posuđa na temelju kemijskih, tipoloških i stil-

skih analiza. Ovaj je rad sažeti pregled dijela istraživanja R. Hobbsa, opsežnije objavljenog u knjizi *Late Roman Precious Metal Deposits, AD 200-700: Changes over Time and Space* (BAR Int. Series 1504, Oxford, 2006.).

T. Scott Martin u radu *Techniques for Exploring Context, Deposition and Chronology* (str. 86-99) povezuje volumetrijsku analizu ukopa i statističku obradu nalaza s rasprostranjenošću nalaza i ukopa na određenom lokalitetu. Podaci do kojih je takvom tehnikom došao omogućili su uvođenje egzaktne metode za određivanje kronologije i namjene pojedinih dijelova nalazišta, odnosno nalazišta u cijelosti.

Martin Millett, jedan od najvećih današnjih rimskih arheologa u Velikoj Britaniji, napisao je rad *Experiments in the Analysis of Finds Deposition at Shiptonthorpe: a Retrospect* (str. 100-105). Riječ je o kratkoj raspravi u kojoj je autor iznio neka svoja razmišljanja o obradi nalaza prikupljenih rekognosciranjem i arheološkim iskopavanjem. Vrlo je zanimljiv dio u kojem predlaže korištenje detektora za metal u sustavnom pregledu površine nalazišta. U radu *Creolising the body in early Roman Britain* (str. 106-115) Gillian Carr tipološkom je obradom toaletnog pribora i stavljanjem tih predmeta u širi povijesni kontekst došla do zanimljivih zaključaka o kreolizaciji britanskog društva u 1. i 2. stoljeću. Kreolizacija je izraz koji se sve više susreće u rimskoj teorijskoj arheologiji, a koji proces romanizacije prije svega vidi kao sustav vriednosti koji osvajačka elita nameće osvojenim „domorocima“. Autorica je određene dokaze o takvom načinu uvođenja promjena našla u uporabnim predmetima iz toga razdoblja, što ovaj članak čini dobrim primjerom u kojem smjeru trebaju ići buduća proučavanja pokretnih nalaza.

Opsežna teorijska studija *A Severed Head. Prolegomena to a Study of the Fragmented Body in Roman Archaeology and Art* (str. 116-127), koju je napisao Iain Ferris, raspravlja o simbolici dijelova ljudskog tijela u rimskome društvu. Autor je bez jasne teze povezoao posmrtnne maske od voska, votivne modele ljudskih udova, dekapitirana tijela u grobovima i odlomljene dijelove rimske skulpture s primjerima iz rimske književnosti i umjetnosti. Rad *Artefacts, Contexts and the Archaeology of Social Practices* (str. 128-139) Andrewa Gardnera na određeni način rehabilitira procesualnu teoriju koju autor koristi pri obradi keramike iz otpadnih jama s vojnih lokaliteta u Britaniji. Autor pokušava razraditi metodu kojom bi se keramički nalazi doveli u vezu s društvenim aktivnostima i društvenim promjenama do kojih je na tim nalazištima dolazilo. Sličnim problemom bavi se i Hella Eckhardt koja u raspravi *Contexts in Colchester* (str. 142-149) zagovara metodu kojom bi se na temelju rasprostranjenosti nalaza na nekom nalazištu mogla odrediti društvena uloga konteksta tih nalaza, pa i namjena samoga lokaliteta. Marleen Martens u radu *Creating Order in Waste: Structured Deposit in Roman Tienen, Belgium* (str. 150-155), predstavlja metodu kojom pokušava odvojiti „obične“ otpadne jame od jama u koje su se predmeti ritualno bacali i/ili spaljivali.

Jedan od najopsežnijih radova u ovome zborniku članak je naslova *Not in My Back Yard! The Industry of Secondary Animal Products Within the Roman Civitas* (str. 156-175) koji su napisala dva Belgijanca, Alain Vanderhoeven i Anton Ervynck. Autori iznose zaključke postojanja „prljavih“ obrta unutar rimskih gradova za koje se pretpostavljalo da su bili smješteni izvan naselja. Naglasak je stavljen na obrte vezane uz obradu životinjske sirovine kao što su to klaonice i kožare, te na obrte za izradu koštanih predmeta i obradu životinjske masti. Njihov potpuno nov pogled na izgled rimskog grada temelji se na podacima koje su dobili prebrojavanjem nalaza i obradom podataka o rasprostranjenosti pokretne građe i životinjskih kostiju, te kemijskom obradom zemlje iz zapuna jama.

U svom vrlo neobičnom članku *Styles of Pottery Deposition at a Roman Rural Site in Hampshire* (str. 176-185) John Evans donosi podatak da su Rimljani nasipali zemljište ulomcima keramike i opeka kako bi stvorili vizualni efekt prisutnosti rimske kulture na nekom području. Autor je do te spoznaje došao tijekom istraživanja jednog ruralnog nalazišta u kojem su ulomci keramike bili nađeni gotovo isključivo u oraćem sloju. Raphael Isserlin u članku *Deposit or Withdrawal?* (str. 186-198) raspravlja o namjeni, sastavu i kronologiji votivnih ostava. U središtu zanimanja su nalazi prikupljeni na području rimskog termalnog središta na mjestu današnjeg Batha, ali su dani i primjeri iz ostalih dijelova Carstva, kao i suvremeni primjeri. *The Detrius of Life: the Contribution of Small Find to Understanding Smaller Military Installations* (str. 199-213) rad je dvoje arheologa, Sonje Jilek i Davida Breezea, u kojem autori iz pokretne građe pokušavaju iščitati povijest i namjenu manjih rimskih utvrda. Autori su došli do egzaktnih podataka o posadama smještenima u kule i manjim kastelima.

Zbornik zaključuje rad *Silver for the Barbarians: Interpreting Denarii Hoards in North Britain and Beyond* (str. 214-224) autora Fraisera Huntera. U njemu je obrađen problem ostava rimskog srebrnog novca u barbariku na primjeru ostava s područja današnje Škotske.

Pri čitanju ove knjige treba imati na umu da je rimska provincija Britanija među najbolje istraženim dijelovima Carstva. To posebno vrijedi za istraženost materijalne kulture, odnosno za razinu znanja o tipologiji, kronologiji i rasprostranjenosti pokretne građe u toj provinciji. Zahvaljujući dugoj tradiciji obrade keramike i *instrumentuma*, tipološke i kronološke tablice su za većinu vrsta nalaza bile razrađene već prije nekoliko desetljeća. Ne čudi podatak koji u ovome zborniku navodi C. Johns (str. 30) da je sredinom 1970-ih u britanskim stručnim krugovima prevladavalo mišljenje da je istraživanje rimske keramike zaključeno te da nema ništa novoga kazati. Možda je upravo to jedan od razloga što se u Britaniji tada počeo razvijati novi pravac u arheološkoj teoriji – postprocesualizam. I. Hodder, D. P. S. Peacock i K. Green su tijekom 80-ih godina objavili svoja kapitalna dijela koja imaju snažan utjecaj na razvoj stručnjaka za (rimske) pokretne nalaze. Moglo bi se reći da je knjiga *Roman finds*:

Context and Theory svojevrsni odraz i nastavak razmišljanja koja su tada bila pokrenuta. U nekim sredinama, a posebno u onima koje gravitiraju njemačkoj arheološkoj školi, postprocesualna arheologija uglavnom se smatra ispraznim teoretiziranjem koje zanemaruje osnove arheološke struke. No, upravo je u ovoj knjizi, na većem broju primjera, pokazano koliko je taj stereotip pogrešan. Autori koji mahom pripadaju toj arheološkoj školi sami ističu da je osnova svih metoda obrade pokretnih nalaza kategorizacija građe, katalogiziranje, prebrojavanje nalaza, statistička obrada i komparativna metoda. Drukčiji pristupi, pa i oni postprocesualistički, mogu biti samo nadgradnja tipologiji, kronologiji i statistici koje ostaju standard u arheologiji i bez kojih rasprave o pokretnoj građi nemaju smisla.

Većina autora u svojim je radovima iznijela vlastita viđenja problema i stanja struke u Britaniji. Zanimljivo je čuti njihova iskustva u organizaciji posla te u razini svijesti o važnosti ove specijalističke discipline unutar arheološke struke i o problemu stvaranja budućih stručnjaka. Arheologija u Ujedinjenom Kraljevstvu dosegla je standard, što se nerijetko može vidjeti u popularno-znanstvenim filmovima, da se usporedo s arheološkim iskopavanjem na terenu odvija i obrada nalaza. Dok posebna skupina arheologa boravi na terenu i obavlja iskopavanje, skupina stručnjaka za određene vrste nalaza u „bazi“ obrađuje materijal. Ističe se važnost očuvanja takvog standarda iskopavanja, o čemu H. Cool podrobno govori u svome prilogu, jer takav pristup istraživanju pokazuje znatno bolje rezultate nego kada se obrada nalaza obavlja nakon zaključenog iskopavanja. Takvom organizacijom iskopavanja otvara se mogućnost da se podaci dobiveni obradom nalaza provjere i usporede sa situacijom na terenu, odnosno spoznaje dobivene obradom pokretne građe mogu se primijeniti na tehniku iskopavanja ili na određivanje ciljeva tekućeg istraživanja. Usprkos tako razvijenoj svijesti o važnosti obrade nalaza i visokim standardima istraživanja te materije, u novije je vrijeme vidljivo opadanje zanimanja studenata na britanskim sveučilištima za ovo područje. Tu tvrdnju E. Swift potkrijepila je podacima koji upućuju na sve kasniju prosječnu životnu dob stručnjaka za pokretnu građu, ali i na naglo opadanje specijalizacija za to područje u okviru doktorskog studija.

Jedna od poruka ovoga zbornika jest upozorenje o pogrešnom viđenju rimske materijalne kulture, odnosno o stavu da je pokretna građa slična u svim dijelovima Carstva. Dosadašnja istraživanja pokazala su da postoje velike razlike u materijalnoj kulturi, tako da je pri obradi pokretne građe ključna riječ danas *regionalizam*. Upravo se zbog toga Britanci zalažu za ujednačen metodološki pristup za sve dijelove Carstva, kako bi se sličnosti i razlike među pojedinim regijama mogle što jasnije uočiti. R. Symonds i I. Haynes u svome radu donose iskustva o širenju *britanske metode* obrade keramike izvan granica Ujedinjenog Kraljevstva. Naime, od svih vrsta pokretne građe, na području Britanije najbolje je istražena rimska keramika. Nigdje u Rimskome Carstvu ne postoje tako podrobno razrađeni sustavi obrade i doku-

mentiranja keramike kao što je to na području te provincije. Prilog R. Symonds i I. Haynesa pruža uvid u taj „keramološki“ sustav od strane stručnjaka kojemu on predstavlja temelj rada. Vrlo je inspirativno čitati opis rada koji se oslanja na arhive keramike (keramoteke), odnosno na sustav koji se temelji na kartotekama s popisanim fabrikatima. No, na primjerima iz drugih provincija pokazano je da takav pristup nije jednostavno primijeniti na druge zemlje. Posebno je zanimljiv dio članka koji opisuje iskustva iz Rumunjske. Naime, pri obradi građe iz grada *Alba Iulia* uvidjelo se da zbog puno veće količine i raznovrsnosti keramike, ali i zbog niske razine istraženosti, nije bilo moguće obraditi nalaze po britanskim standardima. Na temelju tih iskustava R. Symonds i I. Haynes predlažu prilagođavanje metodologije određenoj sredini i situaciji, no nužno je da se pri tome metode obrade i objave ujednače. Sami autori naglašavaju da je budućnost (britanske) arheologije povezana sa širenjem kvantitativnih metoda i analiza fabrikata na razini čitavog Carstva. Oni smatraju da će se internacionalizacijom proučavanja keramike doći do (sada nezamislivih) podataka o rimskoj ekonomiji i društvenom sustavu. Takvi podaci neće biti važni samo za sagledavanje globalnih problema, već će omogućiti i sagledavanje materijalne kulture na razini pojedinih provincija, na način na koji to sada nije moguće.

Svi se autori slažu da je pri obradi nalaza ključno povezivanje predmeta i konteksta u kojem je predmet nađen, što se vidi prema činjenici da je većina radova usredotočena na metode obrade podataka o rasprostranjenosti nalaza na nekom prostoru koji se doživljava kao osnovni kontekst nalaza. H. Eckhardt navodi da je velika povlastica rimske arheologije lako određivanje konteksta nalaza i priroda nekog lokaliteta (vojni, urbani, ruralni...). Upravo zbog takve prednosti ona smatra da se mora nadići tradicionalan pristup koji je usredotočen na određivanje vremenskih faza lokaliteta i distribucije nalaza. U ovoj knjizi pokazano je nekoliko primjera kako se kombinacijom različitih kvantitativnih metoda i podataka o rasprostranjenosti nalaza može doći do zanimljivih spoznaja. Kao što Eckhartova u svome prilogu navodi, budućnost obrade rimske materijalne kulture korištenje je pokretne građe kao izvora za proučavanje različitih društvenih aktivnosti koje su se odvijale na nekom nalazištu, odnosno određivanje različitih identiteta i statusa stanovnika s obzirom na materijalne ostatke koji su nakon njih ostali. Na tome su tragu i radovi u ovom zborniku koji se bave (što nije rijetkost u britanskoj literaturi) kvantifikacijom i statističkom obradom pojava koje se mogu činiti očitima i naoko nebitnima. T. S. Martin statistički je obradio stratigrafske jedinice s obzirom na količinu nalaza u njihovoj zapuni. Tako je, primjerice, statistički dokazao da u ukopima s višeslojnim zapunama najveću količinu nalaza uvijek sadrže najmlađi slojevi. Ta činjenica dobro je poznata svim terenskim arheolozima, no T. S. Martin iskoristio ju je kao jednu od polaznih točaka u razradi kronologije i stratigrafije čitavog jednog nalazišta. On

je, s obzirom na rasprostranjenost pojedinih vrsta ukopa i nalaza u njima, postavio čitavu metodološku podlogu za obradu nalaza iz jednoslojnih ruralnih lokaliteta. M. Millett također ističe važnost volumetrijskog mjerenja sastava pojedinih ukopa te definiranje količine i kvalitete nalaza pronađenih u zapunama. A. Gardner pokušao je otići i korak dalje, tako što je pomoću podataka o rasprostranjenosti nalaza odredio aktivnosti koje su se odvijale u pojedinim ukopima i uz njih. Svi radovi koji su se dotakli te problematike uspjeli su dokazati da prebrojavanje, vaganje i statistička obrada nalaza imaju smisla te da ne moraju biti sami sebi svrhom. Posebno se to odnosi na rad T. S. Martina koji nadahnjuje i potiče primjenu sličnog razmišljanja na obradu građe s velikih istraživanja provedenih posljednjih godina u Hrvatskoj na trasama velikih infrastrukturnih radova.

M. Millett jedini se dotaknuo obrade nalaza prikupljenih sustavnim pregledom površine nalazišta. On je iznio svoja iskustva u istraživanju arheoloških (uglavnom jednoslojnih) nalazišta koja se sastoje od sustavnog pregleda terena kombiniranog s ciljanim probnim sondiranjima. Među ostalim, on iznosi zanimljiv prijedlog o korištenju detektora metala za sustavn pregled rimskih nalazišta. Ovom razmišljanju treba pribrojiti i mišljenje N. Coopera koji se zalaže za uključivanje lokalne zajednice u sustavni pregled terena i pronalaženje novih nalazišta. Posebno se to odnosi na razvoj suradnje s „detektorašima“ koje u nekim sredinama, pa i u Britaniji, doživljavaju kao osobe na rubu zakona. On smatra da je ipak, uglavnom, riječ o entuzijastima kojima arheologija nije nužno samo izvor zarade te se zalaže za stvaranje sustava koji bi i takve ljude povezao s akademskom zajednicom, odnosno s proučavanjem pokretne građe.

Ovdje prikazan zbornik naglašava važnost proučavanja cjelovitih zbirki nalaza (*assemblages*) s pojedinih nalazišta ili iz pojedinih objekata. Autori su suglasni u mišljenju da se pojedine vrste nalaza mogu jasno sagledati samo ukoliko se proučavaju kao dijelovi veće cjeline, dok sami za sebe imaju znatno manju vrijednost. Radovi koji raspravljaju o takvom pristupu građi, odnosno koji donose primjere obrade svih vrsta nalaza nađenih u istom kontekstu, najzanimljiviji su članci u zborniku. S. Jilek i D. Breeze, odnosno A. Vanderhoeven i A. Ervynck dali su potpuno nove i svježije poglede na već davno obrađene teme, i to isključivo na temelju obrade pokretne građe. Upravo u tim priložima vidi se važnost što više razine obrade nalaza, ali i vrijednost vođenja detaljne dokumentacije koja će biti temelj u obradi pokretne građe.

U zborniku su objavljeni i radovi usredotočeni na pojedine vrste nalaza, ali promatrani u širem kontekstu. Prilozi R. Hobbsa i F. Huntera bave se problemom rimskih ostava, s time da svaki na svoj način pokušava iskoristiti nalaze iz ostava za sagledavanje ekonomskih i političkih pitanja. Spomenutim radovima može se pridružiti i prilog R. Isserlin, koja na sličan način obrađuje votivne nalaze. Sva tri

rada pokušavaju kroz određenu teorijsku podlogu obradom nalaza odgovoriti na konkretna pitanja o rimskome društvu. U toj namjeri najuspješnija je G. Carr koja je obradom toaletnog pribora pokazala da se jedna specifična vrsta nalaza može iskoristiti kao prvorazredni izvor za proučavanje romanizacije u nekom području.

Autori objavljenih priloga stručnjaci su koji uglavnom djeluju kao dio istraživačke ekipe, pa stoga moraju paziti na koji način će rezultate svojih istraživanja uklopiti u širi kontekst i u samu objavu. Iako neki prilozima sadrže vrlo iscrpne opise prikupljanja i obrade nalaza, niti jedan se rad ne bavi problemom objave građe. Odnosno, ništa nije rečeno o postavljanju standarda za objavljivanje rezultata iskopavanja i obrade nalaza. S. Jilek i D. Breeze (str. 199) pišu da se rezultati obrade pokretnih nalaza u objavama istraživanja tek po potrebi koriste kao potvrda stratigrafiji i dataciji pojedinih objekata, pa se često zanemaruje činjenica da se kroz promišljene i detaljne obrade nalaza mogu izvesti ključne spoznaje o životu na istraženim nalazištima. Takva su iskustva dobrodošla s obzirom na to da se britanska arheologija susrela s problemom naglog rasta broja zaštitnih iskopavanja daleko prije nego što se to dogodilo kod nas. Prilikom čitanja nemoguće je ne povući paralelu između činjenice koliko je britanska arheologija napredovala otkako je promjena legislative povećala broj zaštitnih iskopavanja, i položaja u kojem se u tom smislu danas nalazi hrvatska arheologija.

Velikim arheološkim istraživanjima u Hrvatskoj, obavljenima u posljednjih deset godina, ne samo da je prikupljena ogromna količina građe, već je i znatno podignuta razina kvalitete iskopavanja. Valja očekivati da poboljšanje u metodama i tehnikama iskopavanja prati i napredak u obradi pokretne građe, odnosno podizanje kvalitete objave tih istraživanja. Ova knjiga može pokazati u kojem bi se smjeru trebale kretati znanstvene i stručne objave rezultata velikih arheoloških istraživanja koje očekujemo u bliskoj budućnosti. Radovi u ovoj knjizi pokazali su da se već na temelju kvantitativnih metoda koje ne koštaju mnogo, za razliku od skupih kemijskih i fizikalnih analiza, može doći do iznimnih rezultata. Iako *Roman Finds: Context and Theory* nije prva knjiga koja se bavi problemima obrade rimske pokretne građe, svakako spada među rijetka izdanja koja arheologu mogu pokazati u kojem smjeru treba ići obrada nalaza prije nego li se pristupi poslu. Iako nikako ne treba zanemariti časopise arheoloških udruga koje okupljanju stručnjake za određene vrste rimskih nalaza (*RCRF, SFECAG, Instrumentum*), tamošnji članci rijetko pružaju uvid u same metode obrade nalaza kao što je to u ovoj knjizi. Zbornik nikako ne treba doživljavati kao priručnik, već više kao zbir smjernica koje mogu biti veoma korisne svakome tko želi osvježiti obradu pokretnih nalaza s nekom istraživanjem. Takvim korisnicima ove knjige od velike će važnosti biti i iscrpni popisi literature kojima je popraćena većina članaka. Stoga bi svakako trebalo uzeti u obzir i knjigu *The Inscribed Economy* koja je prije 16 godina izašla kao šesti *Supplement JRA*. U njoj su objavljeni radovi sa skupa o rimskoj pokretnoj građi

održanog 1992. u Rimu. Iako te knjige ne možemo smatrati priručnicima za obradu keramike, stakla ili malih uporabnih predmeta, obje su postale obvezatnom literaturom svakome tko se želi baviti rimskom pokretnom građom.

Tino Leleković

SEVERAN CULTURE, Edited by Simon Swain, Stephen Harrison, Jaś Elsner, Cambridge University Press, Cambridge 2007, 569 str., 117 crno-bijelih ilustracija (fotografije, crteži, table, karte), popis literature (str. 512-560), indeks (str. 561-569).

Knjiga je podijeljena na tri veća poglavlja, koja odvojeno pokrivaju sljedeće teme: 1. književnost i kulturu; 2. umjetnost i graditeljstvo; 3. religiju i filozofiju. Ona je svojevrsan *homage* Ewanu Bowieju, profesoru grčkog jezika i kulture na koledžu *Corpus Christi* u Oxfordu, u razdoblju 1965.-2007. E. Bowie odgojio je velik broj studenata, od kojih su mnogi postali vodeći stručnjaci u različitim poljima klasičnih znanosti. Najbolja potvrda tome jest podatak da su svi autori u ovoj knjizi nekadašnji Bowijevi studenti, a ujedno istaknuti stručnjaci u svojim područjima.

Simon Swain, *Introduction* (str. 1-26). Predstavljena je i obrazložena tema knjige: kultura grčkog i rimskog svijeta u razdoblju vladavine Severâ (193.- 235.). Ukupno 26 autora dobilo je zadatak obraditi glavne vidove književnosti, umjetnosti, arhitekture te religijskih i filozofskih strujanja, u odsječku rimske povijesti poznatom po raznovrsnosti i bogatstvu kulturnih sadržaja, ali i po nizu promjena koje mu s pravom priskrbljuju pridjev ne samo prijelaznog već i prijelomnog razdoblja. Odabrane teme povjerene su vodećim stručnjacima za pojedina područja i pitanja. U uvodnome dijelu predstavljaju se prilozi o tim temama i procjenjuje njihov značaj u kontekstu ukupnog sadržaja. Nadalje, skreće se pozornost na žarišta rasprava, na narav i valjanost dokazivanja te na proturječja i na nov pristup mnogim spornim pitanjima.

Part I: Literature and culture (prilozi 1-11, str. 27-198)

1. Tim Whitmarsh, *Prose literature and the Severan dynasty* (str. 29-51). Daje se pregled proznog stvaralaštva, čvrsto ukorijenjenog u grčku jezičnu podlogu antoninskog razdoblja; jedina su iznimka pravni spisi, pisani na latinskom (Paul, Papiinijan, Ulpijan). Nadalje, raspravlja se o opsegu i naravi utjecaja severskih vladara na književno stvaralaštvo, osobito u usporedbi s istaknutom ulogom antoninskih careva na tom području. Slijedi zaključak: najvažnija opća djela odraz su kulturne politike razdoblja, u kojoj se prije svega ogleda želja za potvrđivanjem putem izravne veze s neposrednim rimskim i helenističkim nasljeđem. 2. Harry Sidebottom, *Severan historiography: evidence, patterns, and arguments* (str. 52-82). Ovaj je prilog nadahnut mišlju E. Bowija da se mentalitet jednog razdoblja uvelike odražava u povijesnim djelima koja se pišu i čitaju. U danom kontekstu omiljeno historiograf-